

24. KĀ IZVĒLĒTIES PIEMĒROTĀKOS STĀDUS MEŽA ATJAUNOŠANAI? KAS IR MEŽA SELEKCIJA UN ĢENĒTIKA?

**SELEKCIJĒTU STĀDU PRIEKŠROCĪBAS
STĀDU VEIDI UN TO IZVĒLĒŠANĀS PRINCIPI**

Meža atjaunošanas un ieaudzēšanas vajadzībām var izmantot **mežņus** – neliela izmēra kokus, kurus sarok mežā vai tam piegulošās platībās. Lielākos apjomos kvalitatīvu stādmateriālu mežā sarakt nav iespējams, tādēļ, lai nodrošinātu materiālu meža atjaunošanai un ieaudzēšanai, stādus audzē specializētās meža kokaudzētavās. Galvenās prasības labas kvalitātes meža stādmateriālam – labi jāpārcieš pārstādīšana, jābūt piemērotam konkrētajiem augšanas apstākļiem un viegli iestādāmam. Lai stādi pēc iestādīšanas labi augtu, tiem jābūt veselīgiem, proporcionāli labi attīstītiem un intensīvu augšanu veicinošā fizioloģiskā stāvoklī. Tomēr arī teicamas kvalitātes stādi pēc iestādīšanas var aiziet bojā, ja netiek nodrošināta to pareiza transportēšana, uzglabāšana, stādīšana, kā arī stādījumu atbilstoša kopšana un aizsardzība.

Atkarībā no audzēšanas tehnoloģijām, meža stādmateriāls iedalāms divās grupās – ietvarstādi (konteinerstādi) un kailsakņi.

Ietvarstādi ir audzēti kūdras substrātā – nelielos podiņos jeb ietvaros – un stādīšanas brīdī to sakņu kamolu ietver substrāts. Šī stādmateriāla veida galvenās priekšrocības: vieglāka uzglabāšana, labāk pārcieš sausumu pēc iestādīšanas, viendabīgāki stādu izmēri, stādīšanai iespējams izmantot stādāmo stobru. Parasti ietvarstādus kokaudzētavās izaudzē vienas sezonas laikā. Latvijā, pielietojot ietvarstādu tehnoloģiju, audzē galvenokārt priedes stādmateriālu. Ir pieejami arī egles, bērza un citu lapu koku sugu ietvarstādi, tomēr vērojama tendence, ka šīs sugas arvien vairāk tiek audzētas kā kailsakņi.

Kailsakņu audzēšanas tehnoloģijas var būt atšķirīgas. Parastos kailsakņus audzē uz lauka, visbiežāk divas sezonas, ar vai bez pārstādīšanas. Kailsakņu stādmateriālu, kuru pirmajā sezonā audzē ietvaros un pēc tam pārstāda uz lauka, dēvē par stādiem ar uzlabotu sakņu sistēmu. Pēc šādas tehnoloģijas audzē gan egles, gan bērza un citu lapu koku stādus. Šī stādmateriāla galvenās priekšrocība – stādi ir lieli un labāk piemēroti stādījumu ierīkošanai vietās ar spēcīgu aizzēlumu.

Gan ietvarstādu, gan kailsakņu stādmateriāla audzēšanas tehnoloģijas var nodrošināt labas kvalitātes meža stādmateriāla izaudzēšanu, tomēr ir vairākas pazīmes, kurām iegādes brīdī jāpievērš uzmanība un kas liecina par sliktu stādu kvalitāti.

Nākotnes meža kvalitāti lielā mērā noteiks atjaunošanā izmantotā reproduktīvā materiāla **ģenētiskā kvalitāte**. Ar meža selekciju iespējams uzlabot gan koku produktivitāti, gan kvalitāti. Meža stādmateriāls var būt audzēts gan no mežaudzēs ievākta, gan ģenētiski uzlabota (selekcionēta) sēkļu materiāla. Atbilstoši Ministru kabineta (MK) noteikumiem Nr.159 *Noteikumi par meža reproduktīvo materiālu*¹, reproduktīvo materiālu iedala vairākās kategorijās:

- izcelsmes vieta zināma;
- atlasīts;
- pārākš;
- uzlabots.

Reģionam atbilstošs augstākas kategorijas reproduktīvais materiāls (atlasīts, pārākš, uzlabots) nodrošinās labāku nākotnes meža produktivitāti un kvalitāti. Meža reproduktīvā materiāla atbilstību tai vai citai kategorijai apliecina meža stādāmā materiāla etiķete, kuru izsniedz stādu iegādes brīdī kokaudzētavā.

Stādu morfoloģijai (izmēriem, dzinuma un sakņu formai, zarojumam utt.) ir ļoti liela nozīme to turpmākā augšanā pēc iestādīšanas. Lai arī lielāka izmēra stādus nereti uzskata par labākiem, tomēr stādu izmērs nebūt nav galvenais rādītājs, kam pievēršama uzmanība stādu iegādes brīdī. Stādu kvalitāti, pirmkārt, nosaka labi attīstīta sakņu sistēma un sakņu un dzinumu proporcijas. Lai nodrošinātu liela izmēra stādu strauju augšanu, arī to sakņu sistēmai jābūt plašai un labi attīstītai. Šādu liela izmēra stādu iestādīšana ir darbietilpīga un apgrūtināša. Virszemes dzinumam neproporcionāli maza sakņu sistēma veidojas ietvarstādiem, kuru audzēšanai izmantotas maza izmēra kasetes.

Gan kailsakņu, gan ietvarstādu sakņu sistēmai jābūt labi attīstītai, ar lielu sīko un uzsūcošo sakniņu daudzumu. ģpaša vērība pievēršama ietvarstādu sakņu sistēmai. Resnas, pārkoksnējušās un savijušās saknes nozīmē, ka stāds pārāk ilgi audzis maza tilpuma ietvarā. Šādi stādi pēc iestādīšanas aug ļoti slikti, pat neskatoties uz to, ka to virszemes daļa var būt labi attīstīta un spēcīga.

Stādiem jābūt bez dubultām galotnēm, ar labi attīstītu, nebojātu galotnes dzinumu.

Stādu iegādes laikā jāpievērš uzmanība pazīmēm, kas var liecināt par to inficēšanos ar slimībām. Skuju koku stādiem jābūt ar spēcīgiem

1 <https://likumi.lv/doc.php?id=256258>

un nebojātiem galotnes pumpuriem, kā arī ar tumši zaļu skuju krāsu. Sarkanīgas, birstošas skujas var liecināt par to, ka stādi ir inficēti ar skujbīri, dzinumū vēzi vai citu slimību. Lapu kociem par inficēšanos liecina tumšas krāsas plankumi un gredzeni uz stumbru virsmas, vai arī nokaltušas galotnes.

Literatūra

1. Jansons, Ā. (2012) *Meža selekcija. Izziņas materiāls*. Salaspils: LVMI Silava, 19 lpp. Pieejams: http://www.silava.lv/userfiles/file/ESF%20Jansons%20%C4%80/1_Meza-selekcijas-izzina-AJ.pdf.
2. MK noteikumi Nr. 159 *Noteikumi par meža reprodūktīvo materiālu*. Pieņemts: 26.03.2013. Stājas spēkā: 24.04.2013.